

УДК 94 (4) «15» :274

ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕФОРМАЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ УЧЕНИХ ПРЯШІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (КІНЕЦЬ 1980-х рр. - ПОЧАТОК XXI ст.)

Борис І. І. (Ужгород)

У статті досліджуються деякі проблеми історіографії такого широкого релігійного та суспільно-політичного руху як процес європейської Реформації. Аналізуються праці вчених Пряшівського університету, матеріали з фондів Пряшівської університетської бібліотеки, простежується поширення нових релігійних течій і реформаційних учень на чеських, угорських та словацьких землях.

Ключові слова: Реформація, релігія, віра, Бог, Мартін Лютер, Жан Кальвін, лютеранство, кальвінізм, християнство, католицизм, церква.

Постановка проблеми. Аналіз процесу європейської Реформації та її дослідження в історичній ретроспективі актуалізує широке коло інтересу до даного явища. Адже Реформація як процес, що розпочався на початку XVI ст., не обмежується часовими рамками. Навпаки, Реформація церкви перманентно триває й донині, пристосовуючись до поступального руху світової спільноти (з огляду на письмову спадщину, а також канони і традиції, які слід змінювати так, щоб вони відповідали вимогам часу).

Вагомий внесок у дослідження даної теоретичної проблематики було здійснено вченими Пряшівського університету.

Метою нашої статті є на основі опублікованих джерел, насамперед наукових праць учених Пряшівського університету (Словаччина), а також матеріалів фондів бібліотеки цього ВНЗ проаналізувати погляди пряшівських учених стосовно вузлових питань історії європейської Реформації, висвітлити їхні здобутки в дослідженні цих наукових проблем.

Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: охарактеризувати загальні питання історії процесу європейської Реформації, простежити поширення нових релігійних течій та реформаційних учень у сусідніх зі Словаччиною країнах – Угорщині та Чехії, проаналізувати розвиток Реформації на словацьких землях, визначити внесок пряшівських учених у дослідження процесу Реформації.

Виклад основного матеріалу. 2017 року у світі буде відзначатися 500-ліття від початку масштабного духовного відродження, яке назавжди змінило хід історії. Початок Реформації прийнято рахувати від виступу німецького ченця Мартіна Лютера 31 жовтня 1517 р., який цього дня прибив плакат із 95 тезами до брами собору у Віттенберзі. Соціальні феномени, народжені Реформацією, залишаються найбільшим досягненням людства за всю історію.

Реформація була складним, багатостороннім явищем. Вона включала в себе не тільки християн-

ське духовне відродження і повернення до апостольських норм церковного життя, а й політичну, соціально-економічну та культурну трансформацію насамперед європейських суспільств. Майбутній ювілей – чудова нагода звернутися до історії цих подій з позицій сьогодення, звернутися до уроків і досвіду релігійних реформ, їхніх результатів та актуальності багатого досвіду для сучасних християн усіх конфесій і деномінацій без винятку.

Основними питаннями і мотивом викладених Лютером тез, власне, як і Реформації як явища, було спростування догмату божественності особистості Папи й посередництва священників між Богом та людиною. Вони повинні лише направляти паству, бути прикладом для справжніх християн. Лютер у своїх працях неодноразово наголошував, що людина рятує душу не через церкву, а через віру, а віра проявляється в неї наодинці з Богом, без посередників.

У перших семи тезах стверджується, що покаяння, до якого закликає Ісус Христос, не разовий акт таїнства – воно триває все життя і закінчується із входженням християнина в Царство Небесне, а справжнє прощення здійснює не Папа Римський, а сам Бог. У 13 тезах спростовується католицький догмат про чистилище, яке нібито стирає значення смерті і, як видно з наступних тез, бачиться церквою накопичувачем душ мертвих, де вони чекають своєї подальшої долі до часу, поки не залунає «дзвін золота в скрині», що здатний примножити лише прибуток і користюлюбство. А найбільше тез, з 21-ї по 52-у, припадає на критику явища надання індульгенцій, викриття їх облудності. Грішник, який купив індульгенцію, не має гарантії, що він урятований. Прощення здійснюється не купівлею відпускнуї грамоти, а щирим каяттям. І шлях до спасіння душі лежить через віру, спілкування з Богом (принцип *Sola fidei*), благодать (*Sola gratia*) і знання Святого Письма (*Sola scriptura*). В останніх тезах стверджується пріоритет Слова Божого над індульгенціями і заперечується право Папи на відпущення гріхів. Ба більше, він і не може цього робити. Також Лютер заклав у тезах теологію

хреста, суть якої в тому, що до неба слід входити не через гроші, а через скорботи, як це робив Ісус Христос.

Усі ці положення міцно ввійшли в догматичну структуру як лютеранства, так і Реформації в цілому.

Проте результати Реформації набагато масштабніші, ніж їх собі уявляв Лютер. Релігійна культура з позиції домінанти духовних цінностей перейшла в розряд її складників. З-під освяченого церквою феодалізму було вибито ідейний постулат божественного походження, що розчистило шлях буржуазному суспільству та його ідеології. У вченні Лютера буржуазія знайшла потужний стимул розвитку. Якщо всі люди рівні перед Богом, то не соціальне походження визначає життєвий успіх особи.

Переходячи до головної складової предмету нашої статті, а саме – до дослідження процесу Реформації вченими Пряшівського університету, варто зазначити, що їхній внесок у загальний обсяг цієї проблеми є надзвичайно великим. Адже в їхніх працях містяться дані стосовно не лише словацьких земель, а й сусідніх країн.

Дослідженнями реформаційних процесів займаються такі вчені як професор Петер Коня, професор Імріх Белейканич, доцент Милослава Боднарова, магістри Марцела Доменова, Аннамарія Коньова, Моніка Бізонова. В їхніх працях у широкому спектрі розглянуто питання історії та процесу Реформації як в окремих регіонах на теренах словацьких земель, так і в цілому у Словаччині та за її межами. Крім того, увага приділяється видатним реформаційним діячам та дослідникам того часу.

Так, Марцела Доменова у статті «Праці церковних реформаторів, що зберігаються в бібліотеці Пряшівського колегіуму» [11] (йдеться про бібліотеку Пряшівського євангелістського (лютеранського) колегіуму) аналізує вихід у світ праць видатних особистостей європейського рівня, вчених і реформаторів, таких як Мартін Лютер, Ульріх Цвінглі, Жан Кальвін, а також їхніх прямих послідовників. Крім того, дослідниця проаналізувала можливість доступу до праць даних діячів у бібліотеці Пряшівського колегіуму та провела їх аналогію з виданнями XVI ст.

Отже, можемо ознайомитися з працями М. Лютера у словацькому перекладі, які є у вільному доступі, та з працями його послідовника – Філіпа Меланхтона. Праці Йогана Бренца, Андреаса Мускулуса та Пауля Ебера, послідовників М. Лютера і Ф. Меланхтона, є менш доступними, зокрема в перекладі словацькою. Така ж ситуація з працями Жана Кальвіна, його послідовника Теодора Беза, Ульріха Цвінглі та Генріха Булінгера. Більшість цих праць знаходимо у перекладах німецькою, французькою та, рідше, угорською мовами.

Імріх Белейканич у статті «Мартін Лютер

і його бачення християнства» [2] акцентує увагу на аналізі теологічних поглядів Лютера та його праць.

Описуючи явище Реформації, він стверджує, що даний процес істотно змінив ідеологічну форму тогочасної Європи. Римо-католицька орієнтація стала втрачати свої позиції серед християн і, як наслідок, її домінантне становище вже не було підкріплене таким міцним підмурівком, як раніше. Почавшись у Німеччині, а згодом поширившись на інші країни, Реформація поступово виплекала новий напрям – Протестантизм, який розділив європейські країни ідеологічно [2, с. 44].

З усього нового потоку теологічної новизни та ідей докорінних релігійних змін поступово викристалізується реформоване християнство, яке намагається «очистити католицизм» [2, с. 44]. Це можна пояснити тим, що католицька церква не бажала миритися із нововведеннями, які її цілком не влаштували, суперечили її століттями вкоріненому домінантному становищу в суспільстві.

Розглядаючи особистість головного діяча і засновника Реформації – М. Лютера, І. Белейканич спирається на римо-католицького церковного історика Франтішека Внука [16], який характеризував Лютера так: «*Августинський монах Мартін Лютер був одним із тих реформаторів, який щиро домагався відшкодування збитку за жальюгідні умови в церкві. Він не збирався утворювати нову церкву чи виступати проти авторитету папи*» [16]. Власне, якщо проаналізувати положення теологічних тез М. Лютера, ці слова можна назвати дуже влучними. Його не назвеш єретиком у загальноприйнятому розумінні слова. Він не виступав проти Бога. Навпаки, силою обставин став адвокатом його небесних і земних прав.

І. Белейканич зазначає, що свої теологічні погляди М. Лютер починає формулювати з так званої тріадології – вивчення питань про Святу Трійцю: Бог є Отець, Син і Святий Дух. Християнська догма пояснює докази сотеріології – богословського вчення про спокуту та спасіння людини. У ньому йдеться, що Ісус Христос є наш Спаситель, який спокутував людство своєю кров'ю [2, с. 45]. Лютер стверджував, що саме ця догма стала для нього фундаментальною основою для формулювання своїх теологічних позицій.

Перша з великих письмових праць Лютера, – пише І. Белейканич, – називається «Мова про добрі справи». Її він створив німецькою мовою і в ній, зокрема, наголошується, що позиція виправдання людини перед Богом тільки вірою без добрих справ підриває всю людську діяльність [2, с. 46]. Лютер у даному дослідженні вказує на те, що тільки ті справи добрі, які вчинені людиною на основі віри. На підтвердження цього існують Десять Заповідей, які у християнському світі є фундаментом віри і яких повинен дотримуватися кожен. Лютер заперечує валентність добрих справ, але підкреслює

важливість віри [2, с. 47].

Положення вчення Лютера, що заперечувало основні догмати католицизму, викладені також у працях «До християнського дворянства німецької нації», «Про свободу християнина», «Про світську владу», «Про рабську волю», «Про вавилонський полон церкви» та інших. І. Белейканич стисло, але ґрунтовно здійснює їх аналіз. Лютер ставить питання про відродження християнської віри через реформування церкви, вдається до ревізії церковних канонів і релігійних обрядів задля їх спрощення. Так, замість семи таїнств залишає три: хрещення, покаяння, переломлення хліба. У трактаті «Про свободу християнина» подає своє розуміння свободи як етичної категорії. «Свобода, – на його думку, – це внутрішня свобода, це духовна й істинна свобода, і вона робить наші серця вільними від усіх гріхів, законів і заповідей і перевершує будь-яку іншу свободу, як небеса перевершують землю» [2, с. 49]. Тут наголошено на трьох останніх словах як звинуваченні Святого престолу в узурпації свободи, дарованої Богом. Людина повинна бути вільною у спілкуванні з ним. Єретичні тези М. Лютера в дискусії з догматизмом католицизму виявилися переможним ходом гротесктера в шаховій грі, простим і геніальним, і відразу ж привернули увагу й були масово підтримані. Підтримка віруючих, симпатії і допомога світських князів Північно-Східної Німеччини, які були невдоволені тим, що Папа нехтує їхніми інтересами і прагне до своєї церковної влади додати ще й світську, вдихнули в М. Лютера неабияку сміливість.

Не оминув словацький дослідник і такі важливі твори М. Лютера як Малий та Великий Катехізіс, які лягли в основу збірки релігійних документів, прийнятих Лютеранською церквою («Книга Згоди», 1580 р.). В них М. Лютер стверджує, що свідомі християни повинні бути не тільки охрещені, але й причащатися не менше чотирьох разів на рік, а також знати десять заповідей, молитви «Отче Наш» і «Символ Віри». Також М. Лютер наголошує на необхідності сповіді, коротких молитов уранці, ввечері, перед їжею та після їжі. Не заперечується і хресне знамення [2, с. 50-51].

На завершення І. Белейканич робить висновок про те, що лютеранство і Реформація призвели до початку поділу Європи на протестантів і римокатоликів. Реформа Лютера поширюється в німецьких регіонах, у Скандинавії та країнах Балтії. Лютеранство як державну релігію прийнято 1536 р. в Норвегії і Данії. У Швецію і Фінляндію ці вчення проникли під час правління короля Густава I (1523-1560). Вчення М. Лютера ще довго залишалося єдиною реформованою релігійною доктриною тогочасної Європи [2, с. 53].

Дослідниця Пряшівського університету Аннамарія Коньова має в своєму доробку численні

статті та посібники, в яких аналізує реформаційні процеси не лише на словацьких теренах, а й у сусідніх країнах.

Так, найбільшу увагу авторка приділяє Чехії та Угорщині, досліджує вплив і проникнення реформаційних ідей на їхні землі та розглядає діяльність релігійних течій. На цю тематику вийшла ґрунтовна стаття дослідниці – «Кальвіністська Реформація в землях Чеської корони» [17]. Їй же присвячено розділ під назвою «Кальвіністська конфесіоналізація. Доктринальне і територіальне управління конституюваної реформаторської церкви в Угорщині», опублікований у збірнику «Конфесіоналізація у Словаччині в XVI-XVIII ст.», редактором та упорядником якого є Петер Коня [15].

Як Чехія, так і Угорщина на самому початку епохи Реформації опинилися у складі держави династії Габсбургів. Фердинанд I Габсбург, зійшовши на престол 1526 р., виступав проти всіх некатолицьких течій, оскільки був прихильником католицької церкви з її вкоріненими роками догматами. Проте він не надто вдавався до радикальних жорстоких методів, а намагався припинити боротьбу реформаторів за допомогою унії та злиття з католицизмом. Зокрема, Фердинанд I за посередництва своїх заступників на соборі у Триденті вимагав, щоб Папа дозволив приймати таїнство причастя в обидва способи, що повинно було би посприяти єдності церкви [12, с. 20]. Його наступник і син Максиміліан II (1564 р.) продовжив політику свого батька, але виявляв певні симпатії до лютеранства. Проте номінально, головним чином з політичних та династичних міркувань, він залишався католиком, а перед своїм обранням королем, за звичаєм, запрягся захищати церкву. Хоча Максиміліан і залишався вірним своїй обітниці, він співчутливо ставився до багатьох ідей, висунутих реформаторами, і прагнув, щоб його католицькі та протестантські піддані змогли дійти згоди, аби можна було зберегти релігійний мир. Але за всієї своєї лояльності до протестантів король жодним законом не забезпечив їм свободу віросповідання [12, с. 20]. Тим часом знову почала формуватися опозиція містян і шляхти, які виступали проти засилля Габсбургів та католицької церковної ієрархії, а протестанти активно поширювали свої вчення в усьому королівстві, особливо в Моравії та Богемії.

Результатом діяльності антигабсбурзької опозиції стало напрацювання власної програми. 17 травня 1575 р. на розгляд королю було подано так звану Чеську конфесію. Вона мала забезпечити релігійну свободу і утраквістам, і чеським братам.

Спільне визнання віри євангелістських станів складалося із 25 статей і поєднувало в собі головні тези Аузбурзького віровизнання 1530 р., гуситського вчення та засад чеських братів. Через

втручання папи монарх не наважився підтвердити Чеську конфесію та внести її до земських законів. Зазначаємо, що *«питання політико-релігійної свободи залишалися відкритими та невирішеними ще декілька десятиліть»* [8, с. 390].

Але попри неприйняття конфесії на час вступу на престол Рудольфа II (1576 р.) майже все дворянство і майже всі міста Нижньої та Верхньої Австрії сповідували протестантську віру. Протестантів було багато у Штирії та Каринтії. Особливо сильними були громади чеських братів та утраквістів у Чехії. Наприклад, якщо серед утраквістів було більше прихильників лютеранських положень, то серед чеських братів – як лютеранських, так і кальвіністських. Проте кожна з течій намагалася максимально зберігати і свої власні віровчення. Між цими течіями точилася гостра боротьба протягом усього XVI ст.

В Угорщину спочатку потрапило лютеранство. Однак великого поширення воно не набуло – його вважали «німецькою релігією», тому ставилися до нього з підозрою. Щоправда, 1545 р. в м. Ардуд відбувся Ченгерський синод, на якому угорські лютерани визнали основні постулати своєї церкви [15, с. 105].

Серед нижчих верств населення поширився анабаптизм. У ньому панували ідеї соціальної рівності, братерства і вічного миру, які Бог повинен принести на землю (тобто заперечувалася ідея народної революції). Однією з анабаптистських гілок став унітаризм. Його послідовники заперечували багато догматів, наприклад, Божественну трійцю, і визнавали єдиного Бога.

Як зазначає А. Коньова, найбільшого поширення в Угорщині набув швейцарський напрям – кальвінізм [15, с. 100]. І хоча він не до кінця відбивав інтереси всіх верств населення, які бажали падіння католицької церкви, 1567 р. відбувся синод, на якому затвердили основні догмати течії. Засновником кальвіністського руху в Угорщині можна вважати Матяша Біро. Але основним для кальвіністської течії в Угорщині став Дебреценський синод, де вчення було визнано як основне віросповідання церкви [15, с. 109].

У загальному підсумку в Угорщині переважали дві релігійні течії: лютеранство залишилося й було поширене серед німецьких колоністів і частково серед слов'ян, а кальвінізм – серед угорців, унаслідок чого він отримав назву – угорська віра.

В обох країнах протестантизм став суто політичною організацією. В Чехії, завдяки «Грамоті величності» (1609 р.), протестанти мали право обирати собі 24 священників, скликати своїх представників, утримувати військо і накладати податки для його утримання [17, с. 65]. Цю грамоту Рудольф II дав чехам, щоб утримати їх під своєю владою, коли інші піддані від нього відреклися:

в Габсбурзьких володіннях, як і в інших державах, відбувалася тоді боротьба земських станів із королівським абсолютизмом. Незабаром після того стосунки станів і короля загострилися, і в Чехії відбулося повстання, що ознаменувало початок Тридцятилітньої війни, під час якої чехи втратили політичну свободу й піддалися найстрашнішій католицькій реакції.

Доля протестантизму в Угорщині була більш сприятливою; він не був пригнічений, як у Чехії, хоча і угорським протестантам неодноразово доводилося витримувати сильні гоніння.

Заслужують на увагу праці ректора Пряшівського університету Петера Коні «Кальвінізм у вільних королівських містах гірської Угорщини» [14] та дослідниці словацької Реформації і Контрреформації Мирослави Боднарової – «Реформація у східнославацьких королівських містах у XVI ст.» [5], «Реформація в Бардієві у XVI ст.» [4], «Вплив місцевих рад на церковне життя міст у XVI ст.» [6]. В них автори простежують історію проникнення Реформації на словацькі терени, адже, як відомо, нинішня Словаччина перебувала на той час у складі Угорщини під владою монархії Габсбургів. Значна увага, зокрема, приділяється напрацюванням діячів словацького реформаційного руху, діяльності синодів та визнання символів віри.

Як у працях А. Коньової, так і в дослідженнях П. Коні та М. Боднарової йдеться про те, що реформаційні процеси проникають на угорські землі ще на початку XVI ст., до битви під Могачем. Паралельно з королівським двором ці погляди поширювалися німецькими купцями та студентами зі словацьких та угорських теренів, які навчалися в Німеччині, зокрема у Віттенберзі, німецькомовним населенням міст та іноземними дипломатами [5, с. 19; 10, с. 20; 14, с. 139]. До Ченгерського синоду 1547 р. прихильників лютеранства прирівнювали до еретиків і переслідували, а сам іноземний, зокрема німецький, імпорт узагалі утискався. До Дебреценського синоду неоднозначною була доля й кальвінізму. Суспільно-політичні верстви неоднаково сприйняли реформаційний рух. З такими самими труднощами зіткнувся і розвиток Реформації на словацьких землях. Лише після битви під Могачем був відкритий шлях до швидкого поширення реформаційних поглядів. У рік Могачської катастрофи стани Священної Римської імперії німецької нації здобули право реформувати територіальний устрій церкви та вирішити питання її самостійності, що сприяло і відновленню могутності християнської церкви в Угорщині [18, с. 49; 19, с. 127].

З 1530 р. поширення Реформації підтримували і окремі магнати. При цьому вони керувалися не лише релігійними мотивами, але й прагненням отримати церковні маєтки. Кількість послідовників М. Лютера на словацьких землях серед світських можновладців, які, разом з тим, підтримували

Фердинанда, постійно зростала. Серед них були й такі вельможі як Алексій Турзо, Петер Перені, Томаш Надашді, Франтішек Нярі, граф Гашпар Драффі, Франтішек Бебек та інші [24, с. 82].

Ядром Реформації на словацьких землях були багаті торгові міста, такі як Кошиці, Пряшів, Левоча, Сабинів та Бардіїв. Основою об'єднання цих міст було те, що всі вони мали статус королівських, а серед населення переважав німецький патриціат [5, с. 19; 22, с. 165].

Внаслідок діяльності окремих церковних колегій з'явилися перші конкретні постанови, які стосувалися церковного життя. Сюди можна віднести так звані Шариські статті 1540 р. Це були перші статті реформаційного спрямування, які виникли на теренах «гірської» Угорщини. Поширювалися вони на міста Бардіїв, Пряшів та Сабинів. Здебільшого статті регулюють церковне життя, обряди, релігійні свята та деякі інші аспекти. Статті 1540 р. належать і до найдавніших церковних документів словацької історії. Вони належать до того часу, коли реформаційний рух у «гірській» Угорщині тільки почав набирати оберти [21, с. 48].

Проте, як зазначає П. Коня, більшу силу та визнання мали подальші статті, які були прийняті 1546 р. на Пряшівському синоді. Їх основу склали попередні Шариські статті, і поширювалися вони вже на 5 королівських міст «гірської» Угорщини [14, с. 146; 24, с. 90]. На синоді у Пряшеві головну роль відіграли 5 королівських міст (приєдналися Левоча та Кошиці). Крім них, на синоді були присутні представники двох міст Списького комітату та декількох центральнословацьких шахтарських колегій. Серед учасників були священники, ректори шкіл та представники магістратів [18, с. 81].

Пряшівський синод прийняв 16 канонів, в яких були сформульовані основні правила церковного життя. За основу віри було взято Аугзбурзьке віровизнання та *Loci communes* (Спільні засади) Ф. Меланхтона [12, с. 93].

Як доводить М. Боднарова, ключовим моментом даного етапу Реформації на теренах словацьких земель можна вважати визнання віри п'яти східнословацьких міст – «*Confessio Pentapolitana*» і її автора Леонарда Стоцкела. Текст символу віри складається з 20 статей, які вирішують важливі церковні та релігійні питання, зокрема питання про Бога, про віру, про добрі вчинки, про служителів церкви, про шлюб, про суспільне життя, про вільну волю. Статті наближені до католицької віри та спрямовані проти радикальних реформаторських течій [5, с. 29]. Поява «*Confessio Pentapolitana*» вважається розквітом Реформації не лише в королівських містах, але й на теренах усієї «гірської» Угорщини.

1558 р. віровизнання п'яти східнословацьких міст ратифікували сам король Фердинанд I та єпископ Ягерський Антон Вранчич, а 1560 р. – і архі-

єпископ Естергомський Мікулаш Олаг [23, с. 11; 24, с. 103].

В підсумку можна сказати, що саме в першій половині XVI ст. спостерігаються перші прояви та намагання впорядкувати управління духовного життя на вищому рівні. Разом з тим, у країні починається і контрреформаційний рух. Боротьба проти реформаційних ідей поступово набирала оберти. Головними її прихильниками були католицькі церковні сановники, які разом із королем Фердинандом I Габсбургом вживали заходів для забезпечення підтримки авторитету своєї католицької церкви. Священникам-реформаторам загрожувало відлучення від церкви, здійснювався жорсткий нагляд за церковними колегіями, а церковні маєтки підпорядковувалися римо-католицькій церкві [12, с. 19]. Але це не зупинило реформаторів. На черзі було прийняття нового символу віри словацьких міст, яким стала «*Confessio Heptapolitana*», віровизнання семи вільних королівських центральнословацьких шахтарських міст. Сюди входили Кремниця, Банська Штявниця, Банська Бистриця, Банська Бела, Нова Бана, Пуканець та Любетова.

6 грудня 1559 р. священники цих міст зійшлися до Банської Штявниці на синод, де було вирішено, що доцільним є вироблення абсолютного символу віри [7, с. 97]. Відповідно, було прийнято символ віри, відомий як *Confessio Heptapolitana* (сім міст) або ж *Confessio Montana* (шахтарські міста). Визнання віри шахтарських міст, фактично, базується на символі віри П'ятимістія, але окремими положеннями відрізняється від неї. Окрім цього, деякі статті було доповнено, а деякі – знято. Наприклад, у новій редакції документа відсутня стаття про свободу волі, а розширена та, що стосується церкви. Тут наявні також статті, в яких є гостра критика папського королівства, опис ведення богослужінь та одяг священників, Вечера Господня та інші церковні та релігійні питання [18, с. 73; 21, с. 59].

Відтак спостерігається подальше поширення реформаційних ідей та нових релігійних течій, які сприймалися по-різному. Найбільшою популярністю користувалося євангелістське вчення. В найпершу чергу значного поширення цей напрям Реформації дістав на східнословацьких землях, а звідти поширився і на центральнословацький регіон, яскравим прикладом чого й було створення *Confessio Heptapolitana*.

Ще одна дослідниця Пряшівського університету – Моніка Бізонова – у своїй статті «Реформація і початок Контрреформації на Спиші» [3] аналізує такий важливий момент в історії Словаччини як створення братства священників 24-х спиських міст – «*Confessio Scepusiana*».

Авторами даного символу віри є Валентин Мегандер-Гросман та Циріак Обсопій-Кох. Сам

зміст документа не є цілком оригінальним, оскільки багато в чому тут практично дублюються тексти попередніх віровизнань – «Confessio Pentapolitana» та «Confessio Heptapolitana». Однак у ньому містяться й нові тези, складені в душі Аугзбурзького віровизнання 1530 р. Списський символ віри так само складається з 20-ти статей, в яких, як і в попередніх визнаннях, порушуються такі питання як таїнство причастя, вигнання анабаптистів, церкви як дефініції, одруження священників, свобода волі, визнання святих [3, с. 133-134; 21, с. 50-51].

Таким чином, прийнявши дане визнання віри, протягом другої половини XVI ст. Реформація охопила майже всі словацькі землі. Здебільшого переважали реформаційні погляди Мартіна Лютера. До них схилилися німці та словаки. Лютеранство не було характерним для всіх угорських земель, оскільки більшість угорців підтримували ідеї Жана Кальвіна. Вже на кінець XVI ст. практично всюди діяли різноманітні церковні організації.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна цілком достовірно стверджувати, що історики Пряшівського університету (П. Коня, І. Белейканич, М. Боднарова, А. Коньова, М. Бізонова, М. Доменова та інші) зробили значний внесок у вивчення питань Реформації, особливо докладно дослідивши ті значні зміни, які привнесли реформаційні процеси в релігійне життя як чеських та угорських, так і словацьких земель.

Поширення на їхніх теренах гуманістичних і ренесансних ідей, зростання міст, зміцнення бюргерства в соціальній структурі суспільства зумовили розвиток нових елементів у духовному житті. Поява нових релігійних течій та реформаційних учень, боротьба із засиллям католицизму та його догматів цілком підтверджує той момент, що населення намагалося сформувати ту релігійну структуру в країнах, яка була ближча їм по духу. Реформування вже наявних релігійних і церковних звичаїв свідчить про спрямованість намагань до формування організаційної структури та конституювання віросповідних засад протестантизму.

Винятковою й очевидною є також роль Реформації у становленні сучасної цивілізації. Вона змінила світогляд людини, відкрила перед нею духовні обрії, дала свободу самостійного мислення, звільнила від авторитарної опіки папства і церкви, утвердила постулат, згідно з яким тільки власний розум і совість можуть підказати, як слід жити. Людина ставала вільною і рівною з усіма індивідами, незалежно від соціального статусу. Носій протестантських ідей став утіленням нового типу особистості – з новими культурологічними закладами і ставленням до світу. Зауважимо, однак, що принцип рівності всіх людей, проголошений п'ять століть тому, як не прикро, мало де реалізувався на практиці.

1. Bainton R. Martin Luther: životopis / Roland Bainton, Dezider Kamhal. – Bratislava: Návrat domov, 1999. – 430 s.
2. Belejkaníč I. Martin Luther a jeho videnie kresťanstva / Imrich Belejkaníč // *Historia Ecclesiastica*. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university, 2010. – Č. 1-2. – S. 44-52.
3. Bizoňová M. Reformácia a počiatky rekatolizácie na Spiši / Monika Bizoňová // *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe / Peter Kónya*. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university, 2011. – S. 129-138.
4. Bodnárová M. Reformácia v Bardejove v 16. storočí / Miloslava Bodnárová // *Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov / P. Kónya*. – Prešov: Acta Collegii Evangelici Prešovensis V, 2000. – S. 85-91.
5. Bodnárová M. Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v 16. storočí / Miloslava Bodnárová // *Reformácia na východnom Slovensku v 16. až 18. storočí / F. Uličný*. – Prešov: Acta Collegii Evangelici Prešovensis II, 1998. – S. 19-38.
6. Bodnárová M. Vplyv mestských rád na cirkevný život miest v 16. Storočí / Miloslava Bodnárová // *Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku / D. P. Daniel*. – Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, 1999. – S. 35-54.
7. Bokes F. Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie / František Bokes. – Bratislava: Slovenska academia vied a umeni, 1946. – 477 s.
8. Československa vlastiveda. Díl II. Svazek I. – Praha, 1963. – 647 s.
9. Daniel D. P. Výzkum obdobia reformácie na Slovensku / David P. Daniel // *Historický časopis*. – 1989. – Ročník 37. – Číslo 4. – S. 572-592.
10. Dejiny spoločnosti Ježišovej na Slovensku / [zost. E. Krapka, V. Mikuláš]. – Cembriž – Ontario, Dobra kniha, 1990. – 526 s.
11. Domenová M. Práce vybraných cirkevných reformátorov zachované v Kolegiálnej knižnici v Prešove / Marcela Domenová // *Osobitosti konfesijného vývinu východného Slovenska v ranom novoveku / Annamária Kónyová*. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university, 2015. – 254 s.
12. Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 3. / [zost. Pavel Uhorskai, Július Alberty a kolektiv]. – Liptovský Svätý Mikuláš: Transcius, 2002. – 504 s.
13. Hajduk A. Prešovske články z roku 1546 / Andrej Hajduk // *Cirkevne listy*. – 1980. – Ročník 93. – Číslo 10. – S. 156-157.

14. Kónya P. Kalvinizmus v hornouhorských slobodných kráľovských mestách / Peter Kónya // Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe / Peter Kónya. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011. – S. 139-153.
15. Kónya P. Konfesionalizácia na Slovensku v 16.-18. Storočí / Peter Kónya. – Prešov: Prešovská univerzita, 2010. – 232 s.
16. Kónyová A. Kalvínska reformácia a Reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16.-18. storočí / Annamária Kónyová, Peter Kónya. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. – 226 s.
17. Kónyová A. Kalvínska reformácia v Krajínách koruny Českej / Annamária Kónyová // Historia Ecclesiastica. – 2010. – Č. 1-2. – S. 53-74.
18. Kvačala J. Dejiny reformácie na Slovensku / Ján Kvačala. – Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1935. – 303 s.
19. Mannová E. Krátke dejiny Slovenska / Elena Mannová. – Bratislava: AEP, 2003. – 368 s.
20. Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: a szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: k 400. výročí synody v Spišskom Podhradí. [1. vyd.]. Editor Peter Kónya, editor Annamária Kónyová. – Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. – 438 s.
21. Petrik J. Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích / Ján Petrik. – Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1946. – 321 s.
22. Suchý M. Pentapolitana v predvečer povstania Štefana Bočkaja / Michal Suchý // Historický časopis. – 1970. – Ročník 18. – Č. 2. – S. 161-193.
23. Tandlich T. Tomáš. Pentapolitana. Výnimočný pokus o integráciu východoslovenských miest / Tomáš Tandlich // Historická revue. – 1998. – Ročník IX. – Č. 5. – S. 10-11.
24. Veselý D. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku / Daniel Veselý. – Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004. – 384 s.
25. Vnuk F. Náčrt dejin Katolíckej cirkvi / František Vnuk. – Bratislava: RCMBF Univerzity Komenského, 1995. – 44 s.

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМЫ ЕВРОПЕЙСКОЙ РЕФОРМАЦИИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ УЧЕНЫХ ПРЯШЕВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА (КОНЕЦ 1980-х гг. - НАЧАЛО XXI в.)

Борис И. И. (Ужгород)

В статье исследуются некоторые проблемы историографии такого широкого религиозного и общественно-политического движения, как процесс европейской Реформации. Анализируются труды ученых Пряшевского университета, материалы из фондов Пряшевской университетской библиотеки, прослеживается распространение новых религиозных течений и реформационных учений на чешских, венгерских и словацких землях.

Ключевые слова: Реформация, религия, вера, Бог, Мартин Лютер, Жан Кальвин, лютеранство, кальвинизм, христианство, католицизм, церковь.

SUMMARY

THE PROBLEMS OF EUROPEAN REFORMATION IN THE STUDIES OF SCIENTISTS OF THE UNIVERSITY OF PRESOV (THE END OF 1980s - BEGINNING OF 21st CENTURY)

I. Borys (Uzhhorod)

The article investigates some problems of historiography of such a broad religious and social-political movement as process of European Reformation. The study of University of Presov is analyzed and spread of new religious movements and reformation doctrines are traced on Czech, Hungarian and Slovak lands.

Key words: Reformation, religion, Faith, God, Martin Luther, Jean Calvin, Lutheranism, Calvinism, Christianity, Catholicism, church.

Надійшла до редколегії 22. 11. 2016 р.